

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У ЦИВІЛІСТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ: ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ

Кармаза О. О., Кушерець Д. В.

ВСТУП

Україна, будучи членом Спеціального комітету зі штучного інтелекту при Раді Європи (AD HOC COMMITTEE ON ARTIFICIAL INTELLIGENCE¹), в 2019 році приєдналася до Рекомендацій Організації економічного співробітництва і розвитку з питань штучного інтелекту (Organisation for Economic Co-operation and Development, Recommendation of the Council on Artificial Intelligence, OECD/LEGAL/0449²). Зокрема, Рекомендації містять пропозиції для тих, хто розробляє політику, що стосується національної політики та міжнародного співробітництва для існування штучного інтелекту, а саме: інвестування в дослідження та розробку штучного інтелекту; сприяння розвитку цифрової екосистеми для штучного інтелекту; формування сприятливого політичного середовища для штучного інтелекту; нарощування людського потенціалу та підготовка до трансформації ринку праці; міжнародне співробітництво для надійного існування штучного інтелекту. Крім того, у грудні 2020 року розпорядженням Кабінету Міністрів України схвалено Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні³, в якій звертається увага на те, що фундаментальні технології штучного інтелекту покликані сприяти трансформації економіки, ринку праці, державних інституцій та суспільства загалом. Також зазначається, що пріоритетними сферами, в яких реалізуються завдання державної політики розвитку галузі штучного інтелекту, є освіта і професійне навчання, наука, економіка, кібербезпека, інформаційна безпека, оборона, публічне управління, правове регулювання та етика, правосуддя.

Одним з елементів механізму забезпечення прав та свобод людини і громадянина в цивілістичному (нотаріальному, цивільному, господарському виконавчому процесах) процесі у сфері сучасних суспільних

¹ CAHAI – Ad hoc Committee on Artificial Intelligence. URL: <https://www.coe.int/en/web/artificial-intelligence/cahai>

² Organisation for Economic Co-operation and Development, Recommendation of the Council on Artificial Intelligenc. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0449>

³ Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-koncepciji-rozvitku-shtuchnogo-intelektu-v-ukrayini-s21220>

відносин є використання штучного інтелекту. У зв'язку з цим зазначимо, що на основі офіційно закріплених в Україні правових механізмів охорони та захисту прав і свобод людини і громадянина доцільно брати до уваги стандарти Ради Європи, що стосуються розробки та застосування штучного інтелекту, в галузі прав людини, демократії та верховенства права, відповідні міжнародно-правові документи, наукові напрацювання в окресленій сфері відносин та здійснювати відповідні наукові дослідження, які сприятимуть розвитку технологій штучного інтелекту в Україні як одного з пріоритетних напрямів у сфері науково-технологічних досліджень та які можуть бути покладені в основу норм права.

Отже, запровадження штучного інтелекту стане вирішенням наявних проблем у сфері правозахисту як різниці між поточною та бажаною ситуацією, а не просто самоціллю. Це питання часу. Разом із тим таке запровадження крізь призму механізму охорони та захисту прав та свобод людини і громадянина в цивілістичному процесі має бути адаптованим до суспільних відносин, які виникають та існують, не порушувати конституційні права та свободи людини і громадянина в Україні та мати законодавче підґрунтя тощо.

1. Поняття та місце цивілістичного процесу в системі права України

Загальновідомо, що захист прав та свобод фізичних і юридичних осіб у сфері приватно-правових відносин здійснюється в цивільному, господарському, виконавчому та нотаріальному процесі. В юридичній літературі науковцями пропонується об'єднання цих самостійних юридичних процесів у сфері приватного права розглядати через призму «цивілістичного процесу»⁴. Отже, в юриспруденції проблемам взаємозв'язку та взаємодії самостійних юридичних процесів у сфері приватного права, а саме нотаріального, цивільного, господарського та виконавчого процесів, приділяється увага⁵. Однак у практичній

⁴ Наприклад, Кармаза О.О. Концепції охорони та захисту житлових прав у цивільному процесі : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2014. С. 4; Кучер Т.М. Теорія доведення у цивілістичному процесі : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2016. 510 с.

⁵ Кармаза О.О. Поняття та зміст цивілістичного юридичного процесу. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. 2017. № 3(15). С. 146–152.

Кармаза О.О. Взаємодія нотаріального, цивільного та виконавчого процесів у сфері захисту житлових прав громадянина в Україні: загальнотеоретичні положення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2013. Вип. 21. Ч. 1. Т. 1. С. 224–227.

Щербак С.В. Исполнительный и нотариальный процессы: вопросы взаимосвязей. *Цивилистическая процессуальная мысль. Международный сборник научных статей. Выпуск 2 «Нотариальный процесс»* / Под ред. д.ю.н., профессора С. Я. Фурсы. Киев : ЦУЛ, 2013. 480 с.

площині залишаються невирішеними багато питань, пов'язаних із застосуванням норм нотаріального, господарського, цивільного та виконавчого процесів. Отже, ці юридичні процеси є предметом дослідження як науковців, так і практиків. Натомість кількість наукових робіт, присвячених розкриттю змісту, виявленню ознак, встановленню видів цивілістичного юридичного процесу в Україні, є незначною. Варто також зазначити, що в наукових працях, спрямованих на вирішення конкретної проблеми цивілістичного процесу, не розкривається зміст поняття «цивілістичний процес». Так, у дисертаційній роботі «Теорія доведення у цивілістичному процесі» (2017 р.) Т. Кучер, акцентуючи на теорії доведення саме в цивілістичному процесі, зміст останнього не розкриває, однак із тексту дисертації видається, що науковець до цивілістичному процесу зараховує цивільний, нотаріальний та виконавчий процеси. Аналогічне зауваження до дисертаційної роботи О. Нікітюк «Охорона та захист права спільної власності у цивілістичному процесі» (2017 р.).

Українські та зарубіжні науковці виділяють судову та позасудову форми державного захисту прав та інтересів осіб. До позасудової форми державного захисту у сфері приватного права належать нотаріальний, виконавчий, консульський, адміністративний захист безспірних цивільних прав та інтересів, який ґрунтується на диспозитивному методі правового регулювання, а отже, здійснюється на підставі вільного волевиявлення зацікавленої особи в межах та порядку, встановленому законом.

Вибір форми державного захисту цивільних прав та інтересів громадян залежить від наявності чи відсутності спору про право. Так, відповідно до ст. 15 Цивільного кодексу України кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання чи оспорювання. Тобто в разі існування спору про право захист цивільних прав та інтересів громадян здійснюється в цивільному процесі. Способами захисту прав та інтересів громадян в суді згідно зі ст. 16 Цивільного кодексу України є визнання права, визнання правочину недійсним, припинення дії, яка порушує право, припинення правовідношення тощо. Разом із тим безпосереднє виконання судових рішень, а також виконавчого напису нотаріуса відбувається у виконавчому процесі. Тобто в результаті вчинення процесуальних дій

Фурса С.Я. Современные проблемы нотариата и исполнительной службы и научные пути их решения. *Актуальні проблеми теорії і практики нотаріального, цивільного, виконавчого процесу: їх співвідношення та взаємодія* / За заг. ред. д.ю.н., проф. С.Я. Фурси. Київ : ЦУЛ, 2013. С. 7–10.

Курило М.П. Виконання судових рішень як стратегічна мета судово-правової реформи в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2012. № 2. С. 66–69.

Бондар І.В. Окремі особисті немайнові права та їх правове регулювання у цивілістичному процесі. *Право і суспільство*. 2018. № 5. С. 64–69.

державними та приватними виконавцями у виконавчому процесі на практиці відновлюються права громадян та юридичних осіб, а в правовій науці мова йде про захист цивільних прав у виконавчому процесі.

Звертаємо увагу, що захист цивільних прав громадян у цивільному процесі здійснюється і тоді, коли права мають безспірний характер, тобто відсутній спір про право. Так, справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення, чи справи про визнання спадщини відумерлою тощо розглядаються судом в порядку окремого провадження в цивільному процесі.

Відповідно до ст. 18 Цивільного кодексу України нотаріус здійснює захист цивільних прав шляхом вчинення виконавчого напису на борговому документі у випадках і в порядку, встановленому законом. Тобто захист безспірних цивільних прав відбувається не тільки в цивільному процесі. Таким чином, якщо нотаріус в порядку, у спосіб та в межах, встановлених законом, вчиняє нотаріальні дії, які мають безспірний характер, в юридичній науці мова може йти про вчинення нотаріально-процесуальних дій (наприклад, встановлення особи-заявника, визначення обсягу її цивільної дієздатності, передбачених законом, витребування документів, необхідних для вчинення нотаріальної дії тощо) в межах конкретного нотаріального провадження, як-от провадження щодо вчинення виконавчого напису.

Отже, в юридичній науці охорона та захист прав громадян потребує комплексного дослідження: від реалізації таких прав у нотаріальному процесі, їхньому захисті у цивільному процесі чи господарському процесі та відновленні – у виконавчому процесі. Отже, об'єднання цих самостійних юридичних процесів спільною метою, а саме забезпечення охорони та захисту прав фізичних та юридичних осіб, на науковому рівні пропонуємо розглядати в контексті цивілістичного процесу. Таким чином, цивілістичний процес є узагальнюючою науковою категорією, яка використовується для об'єднання взаємозв'язаних самостійних юридичних процесів у сфері приватного права, в яких у межах, у спосіб та в порядку, що встановлені законом, реалізуються, охороняються, захищаються та відновлюються права осіб.

Також пропонується розглядати концепцію цивілістичного процесу через призму альтернативних недержавних форм захисту прав. Так, якщо йдеться про захист прав у третейському суді чи вирішення спору в результаті залучення посередника – медіатора, використовується низка процесуальних «інструментів» для вирішення справи по суті. Наприклад, процес медіації складається із процесуальних стадій (етапів), на кожній з яких за допомогою процесуальних дій досягається мета та завдання, перехід від однієї стадії до іншої можливий у разі повного виконання завдань (досягнення мети) попередньої стадії процесу. Тобто медіаційний процес (переговори сторін спору), порядок розгляду справи у третейському суді мають процесуальний зміст та

форму, а також характеризуються послідовністю процесуальних дій щодо досягнення мети, наявністю в учасників процесуальної правосуб'єктності тощо. Наголосимо, що, на відміну від третейського розгляду справи, який відбувається з дотриманням норм Закону України «Про третейські суди», порядок розгляду справи в медіаційному процесі станом на січень 2021 року не має нормативно-правового підґрунтя в Україні. Разом із тим нині національне законодавство Австрії, Німеччини, Польщі, Грузії, США, Великобританії та інших іноземних держав врегулювало відносини в процесі медіації. В Україні існує нагальна необхідність прийняття такого акта. Перспективи розвитку медіації в Україні були предметом наукової доповіді одного з автора цієї статті на міжнародній науково-практичній конференції⁶.

Отже, цивілістичний процес охоплює як судову та позасудову форми державного захисту, так і альтернативні недержавні форми захисту прав та інтересів фізичних та юридичних осіб.

Як вбачається з тексту наукових робіт у сфері цивілістичного процесу, концепція захисту прав фізичних та юридичних осіб у цивілістичному процесу розвивається через кілька самостійно-приватних юридичних процесів, а також альтернативних процесів (процес медіації, третейський процес). Призначення цивілістичного процесу – гармонізація суспільних правовідносин у сфері приватного права, сприяння реформуванню процесуального законодавства у сфері приватних відносин з урахуванням принципу свободи вибору форми захисту прав та спрощення процедури розгляду справ у позасудових формах захисту прав громадян та юридичних осіб, зокрема введення електронного розгляду справи. Загалом цивілістичний процес, об'єднуючи різні самостійні форми захисту прав осіб, спонукає приватне право та процес працювати як єдина злагоджена система, знімаючи та попереджуючи конфлікти, яка перебуває в постійному раціональному розвитку.

Захист прав у цивілістичному процесі слід розглядати як процесуальну діяльність щодо захисту та відновлення прав, свобод та інтересів громадян та юридичних осіб, яка здійснюється у порядку, у спосіб та в межах, визначених законом, уповноваженим законом органом чи особою.

Так, захист прав у нотаріальному процесі здійснюється на підставі та у порядку, визначеному Законом України «Про нотаріат», у виконавчому процесі – Законом України «Про виконавче провадження», у цивільному процесі – Цивільним процесуальним

⁶ Кармаза О.О. Перспективи розвитку інституту медіації в Україні. *Проблеми формування національної правової системи України та її адаптації до європейського права* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Івано-Франківськ, 5–6 травня 2017 року. Івано-Франківськ, 2017. С. 93–96.

кодексом України, у господарському процесі – Господарським процесуальним кодексом України тощо⁷. Крім того, якщо нотаріально-, цивільно-, господарсько– чи виконавчо-процесуальні відносини, ускладнені іноземним елементом, забезпечення прав відбувається із дотриманням вимог Закону України «Про міжнародне приватне право» та чинних міжнародних договорів України.

Тобто нотаріус, суддя, виконавець, які за законом вчиняють процесуальні дії щодо охорони та захисту прав осіб, зобов'язані діяти на підставі, в межах повноважень та в спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Таким чином, єдність забезпечення прав у самостійних юридичних процесах у сфері приватного права досягається через реалізацію уповноваженими законом органами чи особами законодавчо-визначеної взаємодії, яка ґрунтується на розмежуванні повноважень та функцій між цими органами та особами, а також дотриманні вимог Конституції та законів України при досягненні спільної мети – охорони та захисті права громадян.

Наприклад, відповідно до ст. 124 Конституції України, а також норм ЦПК та Закону України «Про судоустрій та статус суддів» суд бере участь у законодавчо визначеному механізмі захисту порушених, невизнаних чи оспорюваних прав у цивільничному процесі шляхом здійснення правосуддя. Тобто в разі виникнення спору щодо права спір вирішується в судовому порядку. Крім того, в разі відкриття нотаріусом спадкової справи та виникнення у спадкоємців спору про право на спадщину спір вирішується також у суді. Таким чином, захист прав у нотаріальному процесі припиняється, а подальший захист прав здійснюється у цивільному процесі. Натомість у разі прийняття закону про медіацію спір може бути вирішено в медіаційному процесі. При цьому сторони спору самі доходять згоди, застосовуючи принципи щирості намірів, добровільності, правомочності сторін, неупередженості посередника. Тобто на науковому рівні йдеться про взаємодію нотаріального та медіаційного процесів⁸.

Крім того, аналіз ст. 18 ЦК дає підстави дійти висновку про взаємодію та взаємозв'язок нотаріального і виконавчого процесів із метою захисту прав. Так, для задоволення вимог стягувача за договором найму житла нотаріус у разі відсутності спору вчиняє виконавчий напис про звернення стягнення на кошти боржника. При цьому згідно зі ст. 90 Закону «Про нотаріат» стягнення коштів, зумовлених договором найму житла за виконавчим написом, провадиться в порядку, встановленому Законом «Про виконавче провадження». Таким чином, відповідно до ст. 3 Закону «Про

⁷ Верховна Рада України. Офіційний вебпортал парламенту України. Законодавство України. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua>

⁸ Кармаза О.О. Інститут медіації: основні концепції розвитку. *Підприємство, господарство і право*. 2017. № 2. С. 24–28.

виконавче провадження» виконавчий напис нотаріуса є виконавчим документом, на підставі якого відкривається та здійснюється виконавче провадження органами та особами виконавчої служби в порядку та у спосіб, визначені цим Законом.

Цивілістичний процес на практиці може й не об'єднувати кілька самостійних юридичних процесів, оскільки, наприклад, захист прав громадян, за умови їх безспірності, здійснюється лише в нотаріальному процесі. Так, на вимогу наймача і наймодавця письмовий договір найму житла посвідчується нотаріусом. Якщо протягом дії такого договору чи після його припинення в сторін не виникає спору, можна вести мову про забезпечення прав лише в нотаріальному процесі, тобто без подальшого їх захисту в інших юридичних процесах, які входять до складу цивілістичного процесу. Натомість «повноцінний» захист прав, які мають спірний характер, можливий лише у разі взаємодії в цивілістичному процесі самостійних юридичних процесів (наприклад, законом зумовлене відкриття виконавчого провадження (виконавчого процесу) після набрання чинності рішення суду (цивільного процесу)). Отже, в теорії цивілістичного процесу мова може йти про взаємозв'язок та взаємодію самостійних приватних юридичних процесів, які стосуються забезпечення одного і того ж права та які слідує один за одним, оскільки такий порядок визначено законом, однак правова природа, зміст, порядок, межі та спосіб вчинення процесуальних дій, а також тривалість строків кожного з таких процесів є різною та встановлюється законом.

Дотримання принципів єдності та комплексності охорони та захисту прав у цивілістичному процесі забезпечується шляхом реалізації державними органами, уповноваженими законом особами повноважень у порядку та в спосіб, передбачені Конституцією та законами України. Наприклад, захист та відновлення прав у виконавчому процесі здійснюється в межах повноважень державних та приватних виконавців та у спосіб, визначений Законом України «Про виконавче провадження», з дотриманням вимог Конституції та інших законів України, чинних міжнародних договорів України.

Варто також зазначити, що захист та охорона прав у виконавчому процесі може відбуватися «паралельно» з цивільним чи нотаріальним процесом. Наприклад, відповідно до ст. 4 Закону України «Про виконавче провадження» в разі невідповідності виконавчого документа вимогам, передбаченим цією статтею, стягувач має право звернутися до суду чи іншого органу, що видав виконавчий документ, щодо узгодження його із зазначеними вимогами. Тобто в цивілістичному процесі йдеться про «паралельність» юридичних процесів, спрямованих на повноцінне забезпечення прав осіб. Однак тривалість процесуальних строків у таких процесах є різною: цивільний процес у такому випадку закінчується раніше, ніж виконавчий процес. Натомість

«паралельність» існування юридичних процесів можлива за умови відсутності в цивілістичному процесі дублювання процесуальних дій, спрямованих на охорону, захист і відновлення прав (наприклад, недопущення одночасного здійснення наказного та нотаріального провадження щодо стягнення коштів за комунальні послуги тощо).

Загальновідомо, що захист прав у цивільному процесі займає особливе місце серед державних (юрисдикційних) форм захисту, має універсальний характер та гарантується Конституцією України. Так, за ст. 124 Конституції суди здійснюють правосуддя в Україні, яке є самостійною галуззю державної діяльності, і в контексті ст. 55 Конституції, здійснюючи його на засадах верховенства права, забезпечують функцію захисту прав та охоронюваних законом інтересів осіб у сфері цивільних правовідносин (Рішення КСУ від 10 січня 2008 року № 1-рп/2008). Тобто суд як орган державної влади, який здійснює правосуддя, не може відмовити в правосудді, якщо громадянин вважає, що його права порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації, або мають місце інші ущемлення прав осіб.

2. Поняття штучного інтелекту та його місце в механізмі охорони та захисту прав та свобод у цивілістичному процесі

Перш, ніж дослідити поняття «штучний інтелект», варто вказати на те, що, як правило, «інтелектом» вважається спроможність мозку до мисленнєвої діяльності, тобто до оперування знаннями для прийняття певних рішень стосовно конкретної задачі. Це здатність мозку вирішувати інтелектуальні задачі шляхом придбання, запам'ятовування та цілеспрямованого перетворення знань у процесі навчання, отримання життєвого досвіду та адаптації до різноманітних зовнішніх та внутрішніх обставин. У цьому визначенні «інтелекту» під терміном «знання» ми маємо на увазі не тільки ту інформацію, яка поступає в мозок через органи чуття; зазначена інформація важлива, але недостатня для інтелектуальної діяльності⁹.

Правову природу, зміст, ознаки штучного інтелекту, а також його місце в суспільстві досліджують багато вчених із різних галузей науки. Основою нашого дослідження є праці вітчизняних (О. Баранов, С. Гордієнко, І. Забара, М. Єфремов, Ю. Карпенко, М. Карчевський, М. Ожеван, А. Савченко, О. Синельников, М. Стефанчук, Є. Харитонов, О. Харитонова та ін.) та зарубіжних (Н. Бостром, Т. Вандер, К. Уейкфілл, М. Таддео, Л. Пері та ін.) дослідників із різних галузей права.

Одним із прикладів застосування штучного інтелекту є, зокрема, використання автомобілів, які рухаються без водія. Крім того, у світі

⁹ Методи та системи штучного інтелекту : навч. посіб. / Укл. Д.В. Лубко, С.В. Шаров. Мелітополь : ФОП Однорог Т.В., 2019. 264 с.

вже створено роботів, які володіють своїм тілом, імітують мову жестів (ASIMO), виражають емоції, схожі до людських (Kismet), є голосовим асистентом людини (Siri), використовуються у медицині (Da Vinci) тощо. Тому розробка теорії (науки) штучного інтелекту є актуальним напрямом дослідження. Варто також зазначити, що термін «штучний інтелект» (Artificial intelligence) запропоновано у середині ХХ ст. з метою відмежування кібернетичних досліджень від науки штучного інтелекту. Нині це велика галузь дослідження.

Разом із тим законодавча невизначеність «штучного інтелекту» сприяє його застосуванню в будь-яких інформаційних технологіях, що вирішують багаторівневі завдання. Схильність сучасного суспільства до новітніх інформаційних розробок позначилась на нещодавніх сплесках публічної зацікавленості та наукового ажіотажу навколо технологій блокчейну, впровадження криптовалют, всеохоплюючої цифровізації тощо¹⁰.

Серед науковців точаться дискусії щодо визначення змісту терміна «штучний інтелект». Єдиного спільного визначення ще не напрацьовано.

Так, О. Баранов доводить, що метою створення штучного інтелекту є копіювання (моделювання) роботи людського мозку (інтелекту, розумової діяльності тощо) шляхом відтворення когнітивної функції еквівалентних (тотожних) за критеріями, характеристиками і показниками когнітивним функціям людини. На його думку, штучний інтелект – це певна сукупність методів, способів, технологій і засобів, у тому числі апаратних, та комп’ютерних програм, які реалізують одну, кілька або всі когнітивні функції, еквівалентні когнітивним функціям людини¹¹.

У Вікіпедії штучний інтелект визначається як Artificial intelligence (AI) – розділ комп’ютерної лінгвістики та інформатики, що опікується формалізацією проблем та завдань, які подібні до дій, що виконує людина; це здатність інженерної системи здобувати, обробляти та застосовувати знання та вміння¹². Також у Вікіпедії вказується, що єдиної відповіді на питання, чим опікується штучний інтелект, не існує. Майже кожен автор, який пише книгу про штучний інтелект, відштовхується від якогось визначення та розглядає в його світлі досягнення цієї науки. Зазвичай ці визначення зводяться до таких:

¹⁰ Костенко О.В., Костенко В.В. Правова відповідальність та ідентифікація суб’єктів і об’єктів зі штучним інтелектом (ІОТ). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 158–162.

¹¹ Баранов О.А. Ідентифікація робота з штучним інтелектом як суб’єкта права. *Інтернет речей: проблеми правового регулювання та впровадження* : Матеріали другої наук.-практ. конф. 29 листопада 2019 р. Київ. Упор. В.М. Фурашев, С.О. Дорогих. Київ. 2018. 168 с.

¹² Штучний інтелект. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A8%D1%82%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%96%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82

– штучний інтелект вивчає методи розв’язання завдань, які потребують людського розуміння. Отже, йдеться про те, щоби навчити штучний інтелект розв’язувати тести інтелекту. Це передбачає розвиток способів розв’язання задач за аналогією, методів дедукції та індукції;

– штучний інтелект вивчає методи розв’язання задач, для яких не існує способів розв’язання або вони не коректні (через обмеження в часі, пам’яті тощо). Завдяки такому визначенню інтелектуальні алгоритми часто використовуються для розв’язання NP-повних задач;

– штучний інтелект займається моделюванням людської вищої нервової діяльності;

– штучний інтелект – це системи, які можуть оперувати зі знаннями, а найголовніше – навчатися. Насамперед йдеться про те, щоби визнати клас експертних систем (назва походить від того, що вони спроможні замінити «на посту» людей-експертів) інтелектуальними системами;

– останній підхід, що розвивається з 1990-х років, називається агентно орієнтованим підходом. Цей підхід зосереджує увагу на тих методах і алгоритмах, які допоможуть інтелектуальному агенту виживати в довкіллі під час виконання свого завдання.

Експерти НАТО у своїй діяльності оперують спорідненими тлумаченнями штучного інтелекту: «спроможність, що надається алгоритмами оптимального або неоптимального вибору з широкого простору можливостей, для досягнення цілей шляхом застосування стратегій, які можуть спиратися на навчання або адаптацію до навколишнього середовища»; «системи, які створені людиною і діють у фізичному або цифровому світі, враховують складну мету і обирають найкращі дії (відповідно до задалегідь визначених параметрів), які необхідно виконати для досягнення поставленої мети на основі сприйняття свого середовища, інтерпретації зібраних структурованих або неструктурованих даних та обґрунтування знань, отриманих із цих даних»¹³.

Штучний інтелект – наука та технологія створення інтелектуальних машин (програмних комплексів), здатних брати на себе окремі функції інтелектуальної діяльності людини (наприклад, вибирати та приймати оптимальні рішення на основі раніше отриманого досвіду і раціонального аналізу зовнішніх впливів). За іншим визначенням, під штучним інтелектом розуміється науковий напрям, у межах якого ставляться та вирішуються завдання апаратного або програмного моделювання тих видів людської діяльності, які традиційно вважаються інтелектуальними. Саме у цьому сенсі термін штучного

¹³ Штучний інтелект. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A8%D1%82%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%96%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82

інтелекту ввів Джон Маккарті в 1956 р. на конференції в Дартмутському університеті¹⁴.

Термін «штучний інтелект» використовується в нормативно-правових актах України, а також міжнародних документах.

Так, у травні 2019 року на засіданні Організації економічного співробітництва та розвитку (Париж) схвалено рекомендаційні правила (принципи) поводження зі штучним інтелектом (Organisation for Economic Co-operation and Development, Recommendation of the Council on Artificial Intelligence, OECD/LEGAL/0449¹⁵), які хоча і не є обов'язковими, однак мають великий вплив на розвиток штучного інтелекту у світі. Звертається увага на те, що принципи доповнюють один одного і рекомендується сприймати їх цілісно. Зокрема, до них зараховано такі принципи: інклюзивне зростання, сталий розвиток та добробут; цінності та справедливість, орієнтовані на людину; прозорість та пояснюваність; міцність, безпека та безпека; підзвітність.

Згодом у 2019 році принципи були схвалені на засіданні міністрів фінансів країн G-20. При цьому було зазначено, що під час розвитку та запровадження штучного інтелекту в центрі відносин має бути людина, її моральні та важливо життєві цінності, а також відбуватися забезпечення верховенства права тощо.

Україна, будучи членом Спеціального комітету зі штучного інтелекту при Раді Європи¹⁶, в 2019 році приєдналася до Рекомендацій Організації економічного співробітництва і розвитку з питань штучного інтелекту.

У грудні 2020 року розпорядженням Уряду України схвалено Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні¹⁷, в якій штучний інтелект розуміється як організована сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можна виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань.

Крім того, в цій Концепції пропонується досліджувати і впроваджувати штучний інтелект по галузях. Отже, пріоритетними сферами

¹⁴ Методи та системи штучного інтелекту : навч. посіб. / Укл. Д.В. Лубко, С.В. Шаров. Мелітополь : ФОП Однороз Т.В., 2019. 264 с.

¹⁵ Organisation for Economic Co-operation and Development, Recommendation of the Council on Artificial Intelligence. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0449>

¹⁶ CAHAI – Ad hoc Committee on Artificial Intelligence. URL: <https://www.coe.int/en/web/artificial-intelligence/cahai>

¹⁷ Урядовий портал. Єдиний вебпортал органів виконавчої влади. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-koncepciyi-rozvitku-shtuchnogo-intelektu-v-ukrayini-s21220>

розвитку штучного інтелекту є освіта і професійне навчання, наука, економіка, кібербезпека, інформаційна безпека, оборона, публічне управління, правове регулювання та етика, правосуддя. У Концепції передбачено, що принципами розвитку та використання технологій штучного інтелекту, зокрема, є сприяння інклюзивному зростанню, сталому розвитку та добробуту, розроблення та використання систем штучного інтелекту лише за умови дотримання верховенства права, основоположних прав і свобод людини і громадянина, демократичних цінностей, а також забезпечення відповідних гарантій під час використання таких технологій, відповідність діяльності та алгоритму рішень систем штучного інтелекту вимогам законодавства про захист персональних даних, а також додержання конституційного права кожного на невтручання в особисте і сімейне життя у зв'язку з обробкою персональних даних, забезпечення прозорості та відповідального розкриття інформації про системи штучного інтелекту, надійне та безпечне функціонування систем штучного інтелекту протягом усього їхнього життєвого циклу та здійснення на постійній основі їх оцінки та управління потенційними ризиками, покладення на організації та осіб, які розробляють, впроваджують або використовують системи штучного інтелекту, відповідальності за їх належне функціонування відповідно до зазначених принципів.

Тобто поняття «штучний інтелект» є широким поняттям, яке охоплює різні наукові сфери, різні методології його дослідження, інструменти тощо. Вважаємо, що штучний інтелект (комп'ютерні програми, інформаційні технології зі штучного інтелекту, електронна особа (особистість) тощо) може бути використаний у нотаріальному процесі, а також цивільному, господарському та виконавчому процесам із дотриманням морально-етичних принципів та правил його використання, визначених на національному та міжнародному рівнях, а також законодавчого закріплення його змісту, мети, завдань, меж, порядку та способів дії, відповідальності тощо.

Загальновідомо, що громадяни в різних сферах суспільного життя використовують комп'ютерні програми, інформаційні технології, користуються Інтернетом тощо. Їх використання полегшує життя людини, за їх допомогою вона розвивається, навчається тощо. Штучний інтелект може перетворити місто на «розумне місто», в якому, зокрема, відбудеться зменшення «корок» на дорогах, зміняться стандарти обслуговування громадян, вдосконалиться освітній процес тощо. Розвиток комп'ютерних програм та інформаційних технологій вже неможливо зупинити. Натомість під час цього «розвитку» відбувається «втручання» у приватне життя людини, її духовний світ, свідомість тощо. Людині вже важко відмовитися від «гаджетів», Інтернету тощо. Є ризики витоку інформації з персональними даними. Можливе виникнення масового безробіття, оскільки відбудеться повна

заміна людини в технологічних процесах, зруйнується інститут суспільності, люди втратять почуття власної унікальності, втратиться контроль за діяльністю штучного інтелекту з боку людини тощо. Отже, запровадження та використання комп'ютерних програм, інформаційних технологій та інших форм штучного інтелекту по-різному сприймається в суспільстві. У літературі є як схвальні відгуки, так і негативні відгуки¹⁸. Слід також звернути увагу, що предметом судового розгляду в Європейському суді з прав людини було питання аналізу впливу Інтернету на приватне життя людини (справа Big Brother Watch And Others V. The United Kingdom¹⁹ (2018)).

Дослідниками робиться припущення, що до 2045 року відбудеться витіснення людини з багатьох її сфер²⁰. Пропонується визначити принципи та правила використання технологій штучного інтелекту в частині сприйняття чи несприйняття тією чи іншою групою людей «діджиталізації» в суспільних відносинах. Дійсно, швидкий розвиток штучного інтелекту у світі породжує як переваги, так і загрози, та сприяє тому, щоб людини ще більше навчалася, розвивалася, удосконалювалася, несла персональну відповідальність тощо. Таким чином відбувається паралельний розвиток людини і штучного інтелекту. При цьому будь-який розвиток містить як переваги, так і ризики. Питання в їхньому балансі. Отже, є відкритим питання оптимізації ризиків від розвитку штучного інтелекту в цивілістичному процесі.

О. Баранов доводить, що штучний інтелект буде мати змогу самостійно (без участі людини), зокрема, визначати як стратегічну мету діяльності, так і ціль конкретних дій, аналізувати, прогнозувати, планувати, приймати і виконувати рішення, адаптувати власну поведінку до змін зовнішніх і внутрішніх умов, навчатися, адаптуватися, розвиватися, брати участь у складних процесах тощо²¹.

Ми підтримуємо науковців, які пропонують розмежовувати поняття «робот», «комп'ютерні технології та програми», «інформаційні системи

¹⁸ Наприклад, Elon Musk Reminds Us of the Possible Dangers of Unregulated AI. URL: <https://futurism.com/elon-musk-reminds-us-of-the-possible-dangers-of-unregulated-ai>; Elon Musk: 'Mark my words – A.I. is far more dangerous than nukes. URL: <https://www.cnn.com/2018/03/13/elon-musk-at-sxsw-a-i-is-more-dangerous-than-nuclear-weapons.html>; Томаш Ульяновський Штучний інтелект – це продовження еволюції. URL: <https://zbruc.eu/node/71907>; Бусол О.Ю. Потенційна небезпека штучного інтелекту. *Інформація і право*. 2015. № 2 (14). С. 121–128.

¹⁹ Big Brother Watch And Others V. The United Kingdom. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-140713%22%7D>

²⁰ Moshe Y. Vardi, «The Consequences of Machine Intelligence». Atlantic, October 25, 2012. URL: <http://www.theatlantic.com/technology/archive/2012/10/the-consequences-of-machineintelligence/264066>

²¹ Баранов О.А. Ідентифікація робота з штучним інтелектом як суб'єкта права. *Інтернет речей: проблеми правового регулювання та впровадження* : матеріали другої наук.-практ. конф. 29 листопада 2019 р. Київ. Упор. В.М. Фурашев, С.О. Дорогих. Київ. 2018. 168 с.

передачі інформації», «штучний інтелект» тощо. Так, М. Стефанчук вказує на неможливість ототожнення понять «робот» і «штучний інтелект», які співвідносяться між собою як форма та зміст. Штучний інтелект він пропонує розглядати як моделювання здатності до абстрактної, творчої думки – і особливо здатності до навчання – за допомогою цифрової комп'ютерної логіки. Натомість робот є пристроєм, машиною, основною здатністю якої є автоматизоване виконання одного чи кількох завдань за зразком дій людини, якій властиві ознаки рухливості, сенситивності, аналітичності тощо. Ним доведено, що саме штучний інтелект дає роботу ті властивості, якими прийнято його характеризувати, а саме розумність, здатність до аналізу та обробки інформації, а також до виконання завдань, на які він запрограмований²². Складно у цьому заперечити М. Стефанчуку.

О. Баранов виділяє слабкий, сильний і штучний суперінтелект: «слабкий штучний інтелект» (Weak Artificial Intelligence, WAI), «вузький штучний інтелект» або «обмежений штучний інтелект» (Artificial Narrow Intelligence, NAI) – це штучний інтелект, орієнтований на вирішення одного чи кількох завдань, які виконує або може виконувати людина. Останнім часом слабкий штучний інтелект дедалі частіше називають прикладним (Applied Artificial Intelligence, AAI); «сильний штучний інтелект» (Strong artificial intelligence, ASI, термін запропонував Джон Сирл (John Searle), Каліфорнійський університет, Берклі, 1980 р.), загальний штучний інтелект (Artificial General Intelligence, AGI) – це штучний інтелект, орієнтований на вирішення всіх завдань, які виконує або може виконувати людина; «штучний суперінтелект» (Artificial Superintelligence, ASI, термін запропонував Нік Бострем (Nick Bostrom), Оксфордський інститут майбутнього людства, 1998 р.) – це інтелект, який набагато розумніший, ніж кращий людський інтелект практично в кожній області, включаючи наукову творчість, загальну мудрість і соціальні навички²³.

Крім того, він пропонує й іншу класифікацію: простий робот (simple robot) – інтеграція прикладного ШІ і технічної системи, що дає змогу реалізовувати одну або кілька когнітивних функцій людини в процесі здійснення конкретного виду діяльності, пов'язаної, як правило, з однорідними об'єктами, що мають матеріальний або нематеріальний зміст; робот-андроїд (robot android) – інтеграція загального ШІ і технічної системи, що дає змогу реалізовувати безліч когнітивних функцій у процесі здійснення будь-якого виду діяльності без участі людини, пов'язаної з різними об'єктами, що мають матеріальний або

²² Стефанчук М.О. Теоретичні засади цивільної правосуб'єктності фізичних осіб та особливості її здійснення : автореф. дис. ... д.ю.н.. 12.00.03 «Цив. пр. і цив. проц; сімейн. пр.; міжн. приват. пр». Київ, 2020. С. 6.

²³ Баранов О.А. Інтернет речей і штучний інтелект: витоки проблеми правового регулювання (частина 1). URL: <http://aphd.ua/publication-376/>

нематеріальний зміст; андроїд (android) – інтеграція супер ШІ і технічної системи, що дає змогу реалізувати повну множину когнітивних функцій у процесі здійснення будь-якої раніше відомої або невідомої діяльності без участі людини, пов'язаної з різними відомими або раніше невідомими об'єктами, що мають матеріальний або нематеріальний зміст²⁴.

Зважаючи на викладене, пропонуємо окремо досліджувати і закріпити на науковому і законодавчому рівнях сфери, межі, порядок та способи різних проявів штучного інтелекту, а саме: «інтелектуальні комп'ютерні програми», «інформаційні технології зі штучного інтелекту», «роботи із штучним інтелектом», «електронні особи».

Також зазначимо, що людина протягом життя постійно навчається, розвивається, адаптується до зовнішніх і внутрішніх чинників, визначає мету, завдання та цілі в житті, поступово досягає їх або відмовляється від них тощо. Цей процес проходить все її життя. На відміну від людини, роботу зі штучним інтелектом знадобиться на це набагато менше часу, оскільки цей час визначає розробник робота та вкладає все це у відповідні комп'ютерні програми та технології.

Слід також зазначити, що вчені (зокрема М. Стефанчук) пропонують наділяти певний вид роботів цивільною правоздатністю²⁵. «Роботи-андроїди можуть виступати стороною суспільних відносин, тому що вони можуть самостійно оцінювати дії інших суб'єктів і самостійно формувати або змінювати мету та зміст своїх дій, їх дії не можуть бути заздалегідь передбачені», – доводить О. Баранов²⁶. Подібні точки зору також мають, зокрема, О. Радутний, М. Карчевський, К. Хернас, П. Асапо. Разом із тим це питання є дискусійним.

Науковці висувають гіпотези про те, що робот може бути об'єктом суспільних відносин і суб'єктом суспільних відносин, і навіть тих відносин, які регулюються нормами права. Зокрема, Н. Бостром передбачає швидку появу штучного інтелекту найвищого ступеня розвитку (суперінтелекту), когнітивні властивості якого перевищать відповідні здібності людини (зокрема, швидке сприйняття інформації та швидке її опрацювання, розпізнавання об'єктів, здатність мати творчі здібності, генерувати нові знання, самостійно приймати рішення тощо)²⁷. Беручи до уваги швидкі темпи розвитку науки загалом,

²⁴ Баранов О.А. Інтернет речей і штучний інтелект: витоки проблеми правового регулювання (частина 2). URL: <http://aphd.ua/publication-377/>

²⁵ Стефанчук М.О. Теоретичні засади цивільної правосуб'єктності фізичних осіб та особливості її здійснення : автореф. дис. ... д.ю.н. : 12.00.03 «Цив. пр. і цив. проц; сімейн. пр.; міжн. пр. пр.» Київ, 2020. С. 6.

²⁶ Баранов О.А. Інтернет речей (IoT): мета застосування та правові проблеми. *Інформація і право: науковий журнал*. 2018. № 2 (25). С. 31–45.

²⁷ Nick Bostrom. How long before superintelligence? Oxford Future of Humanity Institute. University of Oxford. Originally published in Int. Jour. of Future Studies, 1998, vol. 2. URL: <https://nickbostrom.com/superintelligence.html>

складно заперечити цьому, оскільки ще тридцять років тому, наприклад, в Україні не використовувався Інтернет, був відсутній мобільний зв'язок тощо. А нині все інакше.

Є. Харитонов та О. Харитонova доводять, що «існують всі підстави вважати Інтернет речей об'єктом цивільних правовідносин». На їхню думку, «природною є їхня участь у цивільних правовідносинах, оскільки, власне, для оптимізації цивільного обігу і створювався Інтернет речей»²⁸.

Тому, що стосується об'єкта правовідносин, варто зазначити, що в юриспруденції точаться дискусії щодо визначення поняття «об'єкт правовідносин». Разом із тим науковці єдині в думці, що об'єктів правовідносин дуже багато, їх класифікувати можна за різними критеріями. А під об'єктом правовідносин, як правило, розуміється все те, з приводу чого виникають, розвиваються та існують відносини, які регулюються нормами права. Таким чином, робот, комп'ютерна програма тощо нині може бути об'єктом правовідносин.

Щодо суб'єкта правовідносин – учасника правових відносин, який наділений суб'єктивними правами та здатен виконувати юридичні обов'язки, зазначимо, що науковці не піддають сумніву той факт, що суб'єктом правовідносин є фізична та юридична особа, наділена правосуб'єктністю, тобто здатністю мати права та обов'язки і нести відповідальність. Особливим суб'єктом виступає держава, територіальні утворення тощо. Разом із тим робот зі дуже розвинутим штучним інтелектом не є фізичною чи юридичною особою, чи суб'єктом публічного права. Жоден нормативний акт України не визначає його суб'єктом правовідносин.

Натомість Європейський парламент у своїй Резолюції від 16 лютого 2017 року з питань цивільно-правових норм про роботехніку (European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103 (INL))²⁹) запропонував низку шляхів стосовно створення системи реєстрації роботів, фонду страхування, цивільної відповідальності, пропорційної відповідальності розробників та власників роботів тощо, тобто нормативно закріпив суб'єктність роботів під назвою «електронна особа (особистість)» із низкою специфічних прав і обов'язків.

На думку М. Стефанчука, яка є слушною, поняття «електронна особа» може бути застосоване винятково до роботів із певними

²⁸ Харитонов Є.О., Харитонova О.І. До проблем цивільної правосуб'єктності роботів. *Інтернет речей: проблеми правового регулювання та впровадження* : матеріали другої наук.-практ. конф. 29 листопада 2019 р. Київ. Упор. В.М. Фурашев, С.О. Дорогих. Київ. 2018. 168 с.

²⁹ European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103 (INL)). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0051_EN.html

характеристиками, зумовленими наділенням їх штучним суперінтелектом, які свідчитимуть про їхню здатність самостійно діяти в рамках суспільних правовідносин, а отже, бути носіями специфічних прав і обов'язків. У цьому проявляється першочергова важливість диференційованого підходу до визначення питання про те: а) чи може той чи інший робот бути суб'єктом правовідносин; б) чи за своїми характеристиками він охоплюється поняттям «об'єкт цивільних правовідносин»³⁰.

Отже, в аспекті визнання «електронної особи» суб'єктом правовідносин актуальною є також тема відповідальності у сфері дії штучного інтелекту чи «електронної особи».

Так, О. Костенко та В. Костенко вказують, що «науковців і дослідників права привертає увагу доповідь Маді Дельво (Mady Delvaux) «Рекомендації Комісії за правилами цивільного законодавства з робототехніки. (2015/2103 (INL))». У доповіді наголошено, що технологічні досягнення робототехніки стимулюють впровадження роботами деяких автономних і когнітивних функцій, притаманних лише людині, таких як здатність вчитися на досвіді, приймати незалежні рішення. Ці та інші функції фізичної особи можуть спонукати роботів на деструктивні дії, які мають шкідливі наслідки і за які, за аналогією до людини, має наступати юридична відповідальність. Що стосується неавтономних або частково автономних роботів, то вони розглядаються як інструментарій, що використовують суб'єкти правовідносин – виробник, власник, розробник програмного забезпечення, користувач, орган державної влади, військовий начальник тощо. У цьому випадку юридична відповідальність за завдання збитків або негативних наслідків покладається пропорційно на розробників роботів, їхніх володільців і користувачів. Питання юридичної відповідальності автономних роботів є невизначеним, тобто сьогодні фактично їх не можна притягнути до відповідальності за себе та за дії або бездіяльність, якими вони завдають шкоди третім особам. Нині питання цивільно-правової відповідальності за шкоду, заподіяну діяльністю роботів, регулюється лише Директивою Ради Європи 85/374/ЄЕС «Про наближення законів, постанов та адміністративних положень держав-членів щодо відповідальності за неякісну продукцію». Тобто відповідальність може охоплювати тільки пошкодження, які спричинені виробничими дефектами робота, і за умови, якщо потерпілий у змозі довести реальний збиток і причинний зв'язок між шкодою і дефектом. З огляду на такі обставини зазначається необхідність ідентифікації сторін правовідносин людина-

³⁰ Стефанчук М.О. Теоретичні засади цивільної правосуб'єктності фізичних осіб та особливості її здійснення : автореф. дис. ... д.ю.н. : 12.00.03 «Цив. пр. і цив. проц; сімейн. пр.; міжн. пр. пр». Київ, 2020. С. 6.

робот/робот-робот для визначення ступеня відповідальності, особливо це стосується автономних роботів, встановлення їхнього правового статусу та запровадження системи страхування для робототехніки за аналогією до автомобільного страхування³¹.

Нині в Україні, а також у світі відсутні конкретні єдині норми, які б визначали відповідальність у галузі застосування штучного інтелекту. Разом із тим загальновідомо, що юридична відповідальність настає за наявності факту вчинення правопорушення (фактична підстава), наявності правової норми (нормативної підстави), відсутності підстав для звільнення, а також наявності правозастосовного акта (процесуальна підстава). Крім того, особа має бути деліктоздатною, тобто мати здатність самостійно нести юридичну відповідальність, при цьому усвідомлювати свій вчинок, його наслідки та результати, відповідати за свої протиправні діяння і нести за них юридичну відповідальність.

Комплексний аналіз норм законодавства України засвідчив відсутність підстав та порядку притягнення до юридичної відповідальності «електронних осіб». Вважаємо, що в майбутньому можна вирішити це питання та передбачити персональну відповідальність в «електронній особі» як суб'єкта правовідносин, а за використання інших комп'ютерних технологій нестимуть відповідальність розробники та власники таких технологій, якщо інше не передбачено правом, законом чи договором.

На нашу думку, з часом робот зі штучним інтелектом пройде шлях від визнання його об'єктом правовідносин до отримання звання – суб'єкт правовідносин, який буде наділений правосуб'єктністю. Робот зі штучним інтелектом не є фізичною чи юридичною особою, або державою чи суб'єктом публічних відносин, він може стати електронною особою та бути наділеним характерними саме йому як роботу зі штучним інтелектом правами та обов'язками, а також нести самостійно відповідальність. Тому щоб такий робот розглядався як суб'єкт правовідносин чи учасник процесуальних правовідносин на науковому та законодавчому рівнях, варто визначити основні права та обов'язки таких роботів, відповідальність. Їх перелік має бути вичерпним та відповідати сучасним реаліям, які відбуваються під час реалізації суспільних відносин. Підтвердженням цього факту може слугувати робот Софія, який має електронний паспорт.

Так, у Вікіпедії вказується, що Софія – людиноподібний робот у вигляді жінки, що був розроблений гонконзькою компанією Hanson Robotics і досяг досить високої популярності в засобах інформації завдяки своїй подібності до людини (за основу її зовнішності було

³¹ Костенко О.В., Костенко В.В. Правова відповідальність та ідентифікація суб'єктів і об'єктів зі штучним інтелектом (ІОТ). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 158–162.

взято акторку Одрі Гепберн), набору мімічних реакцій із 60 емоцій і неоднозначним висловлюванням під час публічних дискусій. Західні експерти заперечують, що робота можна назвати штучним інтелектом. За словами керівника лабораторії штучного інтелекту компанії «Facebook», робот Софія – це чат-бот, який за допомогою технології розпізнавання мови Google розпізнає питання за ключовими словами та підбирає найбільш слушну відповідь із визначеної бази. 25 жовтня 2017 року на саміті «Інвестиційна ініціатива майбутнього» Софія отримала громадянство. Саудівська Аравія стала першою країною, що надала громадянські права роботу. Після того як Софія отримала паспорт і громадянство, вона виступила з офіційною заявою на конференції Future Investment Initiative. Вона заявила, що вважає величезною честю отримання громадянства і в майбутньому планує жити і працювати разом із людьми³².

У зв'язку з цим ми підтримуємо вчених, які пропонують визнавати суб'єктом правовідносин фізичну особу, юридичну особу та «електронну особу». Крім того, науковці роботів зі штучним інтелектом пропонують визнавати «квазі-суб'єктом цивільних правовідносин» (Є. Харитонов, О. Харитонова).

Враховуючи викладене вище, зазначимо, що застосування штучного інтелекту в цивілістичному процесу можливе за умови додержання загальних та додаткових принципів дії штучного інтелекту у світі загалом та у праві зокрема. До таких принципів належать: принцип додержання основних конституційних прав громадян, принцип дії верховенства права, принцип приватності життя людини, принцип відповідальності у сфері використання штучного інтелекту, принцип вичерпності прав електронної особи, принцип чіткості визначення меж дії штучного інтелекту, принцип постійного моніторингу за діяльністю у сфері використання штучного інтелекту тощо.

Слушними є висновки І. Забара, що використання інформаційно-комунікаційних технологій має відбуватися в межах етичних аспектів їх впровадження, сприяння повазі основних етичних цінностей та недопущення зловживань у використанні та їх забезпеченням прав людини і основних свобод, забезпеченням усіх заходів задля змінення миру і відстоювання таких цінностей, як свобода, рівність, солідарність, терпимість, колективна відповідальність тощо³³.

Отже, штучний інтелект вже кардинально змінює світ. Україна не є виключенням. Разом із тим суспільство потребує створення належних

³² Людиноподібний робот Софія. *Wikipedia*. https://uk.wikipedia.org/wiki/Людиноподібний_робот_Софія

³³ Забара І.М. Етичні аспекти впровадження і використання технологій Інтернету речей: міжнародно-правові засади. *Інтернет речей: проблеми правового регулювання та впровадження* : матеріали другої наук.-практ. конф. 29 листопада 2019 р. Київ. Упор. В.М. Фурашев, С.О. Дорогих. Київ, 2018. 168 с.

умов для підвищення якості наукових досліджень у сфері штучного інтелекту та нормативно-правового регулювання відносин у сфері штучного інтелекту. Також нагальними є моральні проблеми в окресленій сфері відносин, зокрема, відповідність дії штучного інтелекту моральним та правовим нормам України, прозорість використання штучного інтелекту, забезпечення принципу невтручання в приватне життя людини, її духовний світ тощо.

Зокрема, в Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні вказується, що основним завданням державної політики у сфері правового регулювання галузі штучного інтелекту є забезпечення захисту прав та свобод учасників відносин у галузі штучного інтелекту, розроблення та використання технологій штучного інтелекту з дотриманням етичних стандартів.

Для досягнення мети Концепції в зазначеній сфері пропонується забезпечити виконання таких завдань: імплементація норм, закріплених у «Рекомендаціях щодо штучного інтелекту», що прийняті у червні 2019 року Організацією економічного співробітництва та розвитку (OECD/LEGAL/0449), за умови дотримання етичних стандартів, передбачених у Рекомендаціях CM/Rec(2020), схвалених 8 квітня 2020 р. Комітетом міністрів Ради Європи для держав-членів щодо впливу алгоритмічних систем на права людини, в законодавство України; опрацювання питання відповідності законодавства України керівним принципам, установленим Радою Європи, щодо розроблення та використання технологій штучного інтелекту та гармонізація його з європейським; проведення оцінки можливості та визначення меж (етичних, правових) застосування систем штучного інтелекту для цілей надання професійної правничої допомоги; підтримка ініціатив створення організаційних форм співробітництва заінтересованих юридичних та фізичних осіб у галузі штучного інтелекту; розроблення Етичного кодексу штучного інтелекту за участю широкого кола заінтересованих сторін тощо³⁴.

3. Застосування штучного інтелекту в нотаріальному, цивільному, господарському та виконавчому процесах: загальні аспекти

Європейський парламент у Рекомендаціях Комісії з питань цивільно-правових норм із робототехніки (European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103 (INL))) звертає увагу на те, що в умовах розвитку людства, коли дедалі більш складні роботи, боти, андроїди та інші прояви штучного інтелекту, схоже, стануть

³⁴ Урядовий портал. Єдиний вебпортал органів виконавчої влади. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-koncepciyi-rozvitku-shtuchnogo-intelektu-v-ukrayini-s21220>

каталізаторами нової індустріальної революції, яка, ймовірно, не залишить жодного про шарку суспільства незачепленим, для законодавчої влади життєво важливим є врахування юридичних та етичних наслідків³⁵.

Беручи до уваги попередній підрозділ нашої статті, а також зазначені Рекомендації, які хоча і не є обов'язковими, однак заслуговують на увагу та підтримку, зокрема в частині класифікації різних видів (проявів) штучного інтелекту, пропонуємо розрізнити застосування в нотаріальному, цивільному, господарському та виконавчому процесах, а надалі нормативно закріпити правовий статус: 1) інтелектуальних комп'ютерних програм; 2) інформаційних технологій зі штучного інтелекту (зокрема чат-боти тощо); 3) «електронної особи».

Такий висновок також слідує з концептуального аналізу норм Рекомендацій Організації економічного співробітництва і розвитку з питань штучного інтелекту (Organisation for Economic Co-operation and Development, Recommendation of the Council on Artificial Intelligence, OECD/LEGAL/0449), Рекомендацій Комісії з питань цивільно-правових норм із робототехніки (European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103 (INL)), розпорядження Кабінету Міністрів України про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні тощо.

Так, у Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні вказується³⁶, що для досягнення мети цієї Концепції у сфері правосуддя варто забезпечити виконання таких завдань: подальший розвиток технологій у сфері правосуддя (Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система, Електронний суд, Єдиний реєстр досудових розслідувань тощо); впровадження консультативних програм на основі штучного інтелекту, які відкриють доступ до юридичної консультації широким верствам населення; попередження суспільно небезпечних явищ шляхом аналізу наявних даних за допомогою штучного інтелекту; визначення необхідних заходів ресоціалізації засуджених шляхом проведення аналізу наявних даних за допомогою технологій штучного інтелекту; винесення судових рішень у справах незначної складності (за взаємною згодою сторін) на основі результатів аналізу, здійсненого з використанням технологій штучного інтелекту, стану дотримання законодавства та судової практики.

³⁵ European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103 (INL)). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0051_EN.html

³⁶ Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-koncepciyi-rozvitku-shtuchnogo-intelektu-v-ukrayini-s21220>

У зв'язку з наведеним виникає запитання: хто саме (суддя – людина із застосуванням інформаційних технологій, інтелектуальних комп'ютерних програм чи електронна особа – суддя) ухвалюватиме судові рішення у справах незначної складності (за взаємною згодою сторін) на основі результатів аналізу, здійсненого з використанням технологій штучного інтелекту, стану дотримання законодавства та судової практики.

Відповідно до ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950) кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Тобто міжнародним актом передбачено розгляд справи судом, встановленим законом. Нині українське законодавство закріплює вимоги лише до фізичних осіб, які мають бажання бути суддею та порядок їх призначення. Таким чином, здійснення правосуддя суддею – електронною особою жодним нормативно-правовим актом України не передбачено. Разом із тим при ґрунтовному дослідженні підстав, меж, порядку, вимог, принципів застосування штучного інтелекту в судовому процесі тощо можна внести відповідні зміни до норм законодавства та дати право здійснювати правосуддя у справах незначної складності електронній особі судді. Отже, питання часу, але суддя – людина має залишатися основним контролером електронного судді на всіх стадіях провадження.

Звертаємо увагу на те, що, наприклад, у Китаї вже працюють «судді зі штучним інтелектом», запущено програму «електронний суд» на платформі WeChat тощо³⁷. В Естонії система штучного інтелекту вже виносить рішення по суті на рівні першої інстанції. Люди поки довіряють машині нескладні категорії спорів: ДТП, розлучення, стягнення заборгованості за комунальні послуги і тому подібне. Людина-суддя, яка з'являється лише на рівні апеляції, лише перевіряє рішення на наявність юридичних помилок³⁸.

Дослідники та юристи-практиками України акцентують на тому, що застосування різних проявів штучного інтелекту в судовому процесі є проблемним питанням. Натомість крок вже зроблено, оскільки, наприклад, у ст. 14 Цивільного процесуального кодексу України передбачено існування Єдиної судової інформаційно-

³⁷ Трішичева А. Слідувати цифрі закону. *Юридична газета Онлайн*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/events/sliduvati-cifri-zakonu.html>

³⁸ Міщенко І. Якісних рішень та єдності практики можна досягти лише діджиталізувавши суди. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/838768/>

телекомунікаційна системи, запроваджено Електронний суд і в ст. 6 Господарському процесуальному кодексі України.

О. Бринцев доводить, що «електронний суд» як елемент інформаційного суспільства є самостійною унікальною формою судового процесу, заснованого на новітніх інформаційних технологіях, що забезпечують повний цикл розгляду судової справи в електронному форматі. Разом із тим «електронний суд» у вузькому розумінні в Україні вже давно є реальністю, у широкому – він дійсно поки що є справою майбутнього³⁹.

Н. Кушакова-Костицька вказує, що електронна система судочинства має низку очевидних переваг: своєчасність інформування юристів; економія робочого часу співробітників судів; економія витрат на друк документів тощо. Серед її ключових особливостей нині треба зазначити такі: електронне заповнення позовних документів; онлайн-консультація з інформації і документів, що використовуються у процесі судочинства; проведення онлайн-засідання; електронні запити та надання електронних копій; можливість використання певної електронної адреси, на яку користувачі системи можуть отримувати інформацію з канцелярії суду або від юристів. Незважаючи на всі переваги електронного судочинства, треба зазначити і певні проблемні моменти. Це, насамперед, досить високий ризик втрати юридично важливої інформації, відсутність «комп'ютерної грамотності» на рівні кваліфікованих користувачів у суддів і співробітників апарату судів (що становить серйозну проблему для людей особливо старшого покоління) розроблення та введення в експлуатацію (що в наших умовах ще більш складна справа) відповідного програмного забезпечення, необхідне технічне оснащення судів. Деякі дослідники зазначають проблему впровадження електронного судочинства через психологічний аспект, адже більшість наших громадян ще надає перевагу традиційному «паперовому» судочинству⁴⁰.

Загалом в юридичній літературі існує багато наукових праць, в яких досліджується «електронне правосуддя» та «електронне судочинство». Наприклад, це праці Р. Ханік-Посполітак «Електронне правосуддя: сучасні стандарти в цивільному судочинстві України», О. Берназюк «Поняття та особливості електронного судочинства в Україні», Н. Хлібороб «Запровадження електронного адміністративного судочинства в Україні: інновації та перспективи», Р. Арсірій «Електронне судочинство має бути не просто ще одним додатком

³⁹ Бринцев О.В. «Електронний суд» в Україні. Досвід та перспективи : монографія. Харків : Право. 2016. 72 с.

⁴⁰ Кушакова-Костицька Н.В. Електронне правосуддя: українські реалії та зарубіжний досвід. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 103–109.

у смартфоні поряд з іграшками, а дієвим інструментом – частиною правосуддя» тощо.

Питання впровадження штучного інтелекту в правосудді залишається дискусійним для кожної країни світу. Натомість розвиток та впровадження технологій штучного інтелекту в судові системи провідних країн світу сприяли виникненню необхідності виробити єдині принципи і правила їх використання. У грудні 2018 року Європейська комісія з питань ефективності правосуддя прийняла Етичну хартію про використання штучного інтелекту в судових системах та їхньому середовищі, що стало першим кроком Європейської комісії з питань ефективності правосуддя до сприяння відповідальному використанню штучного інтелекту в Європейській судовій системі відповідно до цінностей Ради Європи⁴¹.

Запровадження штучного інтелекту у сферу нотаріального процесу, зокрема, електронної форми нотаріату (на зразок електронного суду) в Україні нині перебуває на стадії розробки та прийняття. Зокрема, передбачається відмова від ведення паперових книг обліку діяльності нотаріуса, зменшення кількості документів, які особа має подавати для вчинення нотаріальної дії, автоматизація низки процесів у діяльності нотаріусів, ефективна інформаційна взаємодія між державними інформаційними ресурсами, ведення нотаріального архіву в електронній формі тощо. Нотаріат України впевнено тримає курс на ефективні зміни, доводить В. Марченко⁴². І складно йому в цьому заперечити.

Проблеми запровадження Е-нотаріату були і є предметом дискусій на науковому, практичному рівнях, на конференціях тощо. Так, наприклад, М. Долинська на прикладі України та Грузії розкрила перші кроки становлення в Україні електронного нотаріату⁴³. Один зі співавторів цієї статті (О. Кармаза) також порушував питання розвитку Е-нотаріату у своїх наукових доробках.

Аналіз наукових праць засвідчив, що дослідники України переважно зводять застосування штучного інтелекту лише в частині використання інтелектуальних комп'ютерних програм чи інформаційних технологій зі штучного інтелекту (зокрема, чат-боти тощо), а не «електронну особу» – електронну особу нотаріуса.

Підтримуючи дослідників у частині запровадження електронного документообігу, створення електронного вікна нотаріуса, надання

⁴¹ Урядовий портал. Єдиний вебпортал органів виконавчої влади. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-koncepciyi-rozvitku-shtuchnogo-intelektu-v-ukrayini-s21220>

⁴² Марченко В. Нотаріат України впевнено тримає курс на ефективні зміни. *Юридична газета Онлайн*. URL: <https://yur-gazeta.com/interview/notariat-ukrayini-vpevnenno-trimae-kurs-na-efektivni-zmini.html>

⁴³ Долинська М. Деякі аспекти використання електронних сервісів при провадженні нотаріальної діяльності нотаріусами Грузії та України. URL: <http://aphd.ua/publication-750/>

дозволу на проведення нотаріальних дій із застосуванням електронного ключа в онлайн-режимі, пропонуємо на законодавчому рівні врегулювати також відносини щодо застосування в нотаріальному процесі електронної особи нотаріуса, наприклад, у частині засвідчення та посвідчення деяких безспірних юридичних фактів (засвідчення вірності копій (фотокопій) документів і виписок із них; посвідчення факту, що фізична чи юридична особа є виконавцем заповіту; посвідчення часу пред'явлення документів тощо). Пропозиція, зокрема, кореспондується з наданням можливостей електронній особі – судді ухвалювати малозначні справи.

Що стосується виконавчого провадження, то, на нашу думку, варто вдосконалювати ст. 8 Закону України «Про виконавче провадження», якою передбачено автоматизовану систему виконавчого провадження. Зокрема, в ч. 2 ст. 8 цього Закону зазначено, що автоматизованою системою виконавчого провадження забезпечується: 1) об'єктивний та неупереджений розподіл виконавчих документів між державними виконавцями; 2) надання сторонам виконавчого провадження інформації про виконавче провадження; 3) виготовлення документів виконавчого провадження; 4) централізоване зберігання документів виконавчого провадження; 5) централізоване зберігання інформації про рахунки органів державної виконавчої служби та приватних виконавців, відкриті для цілей виконавчого провадження; 6) підготовка статистичних даних; 7) реєстрація вхідної і вихідної кореспонденції та етапів її проходження; 8) передача документів виконавчого провадження до електронного архіву; 9) формування Єдиного реєстру боржників.

Разом із тим, зважаючи на мету виконавчого процесу, особливості виконавчого провадження тощо, нині ще складно вести мову про запровадження у виконавчому процесі електронної особи – виконавця.

Таким чином, система електронного вчинення процесуальних дій у цивільному процесі, наприклад, у частині використання інтелектуальних комп'ютерних програм, інформаційних технологій штучного інтелекту, як-от: подача документів в електронній формі, проведення судових засідань чи вчинення нотаріальних дій щодо встановлення особи, її дієздатності, подача доказів в електронному форматі тощо, розглядається як один із видів ефективного електронного урядування. Є низка проблем щодо вільного доступу до електронного урядування, зокрема, громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території, на території Луганської та Донецької областей тощо.

Штучний інтелект – майбутнє цивільного процесу, він змінить філософію та правову природу здійснення судочинства, дасть змогу адаптувати самостійні приватні юридичні процеси під розвиток суспільних відносин, які існуватимуть на час його запровадження, але з дотриманням моральних та процесуальних норм щодо застосування

різних проявів штучного інтелекту в юридичному процесі. Разом із тим людина має контролювати використання штучного інтелекту в цивілістичному судочинстві та нести також відповідальність.

ВИСНОВКИ

У науці права України пропонуємо використовувати поняття «цивілістичний процес» як узагальнюючу правову категорію, що об'єднує самостійні приватні юридичні процеси (нотаріальний, цивільний, господарський, виконавчий), а також альтернативні недержавні форми захисту осіб, що мають процесуальний характер (медіаційний процес, третейський процес) та пов'язані спільною метою – забезпечення охорони, захисту та відновлення прав громадян та юридичних осіб. Теоретична модель цивілістичного процесу в контексті забезпечення прав нині обґрунтовується його процесуально-правовою природою, структурою, взаємозв'язком та взаємодією самостійних приватних юридичних процесів, особливим місцем нотаріального процесу як саморегулятивного механізму забезпечення безспірних прав осіб, забезпечувальним змістом цивільного, господарського та виконавчого процесів щодо захисту та відновлення прав осіб.

Правова функціональність взаємодії та взаємозв'язку нотаріального, цивільного, господарського та виконавчого процесів у моделі цивілістичного процесу розкривається в комбінованому поєднанні складових елементів теоретичної моделі нотаріального, цивільного, господарського та виконавчого процесів: один юридичний процес зумовлює виникнення іншого юридичного процесу, а при продовженні правопорушення – його примусове відновлення.

У процесі використання штучного інтелекту в цивілістичному процесі основною є людина, її блага, які вона створює для проживання.

Поняття «штучний інтелект» є широким поняттям, яке охоплює різні наукові сфери, різні методології його дослідження, інструменти тощо. Штучний інтелект (комп'ютерні технології, інформаційні системи передачі інформації, роботи тощо) може бути використаний у нотаріальному процесі, а також цивільному, господарському та виконавчому процесам із дотриманням принципів та правил етики його використання, а також законодавчого закріплення його змісту, мети, завдань, меж дії, порядку та способів дії, відповідальності.

АНОТАЦІЯ

Актуальність дослідження визначається тим, що проблеми застосування штучного інтелекту в нотаріальному, цивільному, господарському, виконавчому процесам є важливими для України та суспільства. Разом із тим це питання не вирішено на законодавчому рівні. Україною зроблено лише перші кроки у використанні штучного інтелекту в цивілістичному процесі.

У статті доводиться, що поняття «штучний інтелект» є широким поняттям, яке охоплює різні наукові сфери, різні методології його дослідження, інструменти тощо. Штучний інтелект (комп'ютерні технології, інформаційні системи передачі інформації, роботи тощо) може бути використаний у нотаріальному процесі, а також цивільному, господарському та виконавчому процесах із дотриманням принципів та правил етики його використання, а також законодавчого закріплення його змісту, мети, завдань, меж дії, порядку та способів дії, а також відповідальності.

Встановлено, що нині в Україні немає прямих юридичних або інших перешкод для запровадження деяких видів штучного інтелекту в юридичний процес, однак спеціального закону не прийнято.

У статті пропонується використовувати поняття «цивілістичний процес» як узагальнюючу правову категорію, що об'єднує самостійні приватні юридичні процеси (нотаріальний, цивільний, господарський, виконавчий), а також альтернативні недержавні форми захисту осіб, що мають процесуальний характер (медіаційний процес, третейський процес) та пов'язані спільною метою – забезпечення охорони, захисту та відновлення прав громадян та юридичних осіб.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранов О.А. Ідентифікація робота з штучним інтелектом як суб'єкта права. *Інтернет речей: проблеми правового регулювання та впровадження* : матеріали другої наук.-практ. конф., 29 листопада 2019. Київ / Упор. В.М. Фурашев, С.О. Дорогих. Київ. 2018. 168 с.

2. Баранов О.А. Інтернет речей і штучний інтелект: витоки проблеми правового регулювання (частина 1). URL: <http://aphd.ua/publication-376/>

3. Баранов О.А. Інтернет речей і штучний інтелект: витоки проблеми правового регулювання (частина 2). URL: <http://aphd.ua/publication-377/>

4. Баранов О.А. Інтернет речей (LoT): мета застосування та правові проблеми. *Інформація і право: науковий журнал*. 2018. № 2 (25). С. 31–45.

5. Бондар І.В. Окремі особисті немайнові права та їх правове регулювання у цивілістичному процесі. *Право і суспільство*. 2018. № 5. С. 64–69.

6. Бринцев О.В. «Електронний суд» в Україні. Досвід та перспективи : монографія. Харків : Право. 2016. 72 с.

7. Бусол О.Ю. Потенційна небезпека штучного інтелекту. *Інформація і право*. 2015. № 2 (14). С. 121–128.

8. Долинська М. Деякі аспекти використання електронних сервісів при провадженні нотаріальної діяльності нотаріусами Грузії та України. URL: <http://aphd.ua/publication-750/>

9. Забара І.М. Етичні аспекти впровадження і використання технологій Інтернету речей: міжнародно-правові засади. *Інтернет речей: проблеми правового регулювання та впровадження* : матеріали другої наук.-практ. конф., 29 листопада 2019. Київ / Упор. В.М. Фурашев, С.О. Дорогих. Київ. 2018. 168 с.

10. Кармаза О.О. Інститут медіації: основні концепції розвитку. *Підприємство, господарство і право*. 2017. № 2. С. 24–28.

11. Кармаза О.О. Концепції охорони та захисту житлових прав у цивілістичному процесі : автореф. дис. ... д-ра ю. наук : 12.00.03. Київ, 2014. С. 4.

12. Кармаза О.О. Перспективи розвитку інституту медіації в Україні. *Проблеми формування національної правової системи України та її адаптації до європейського права* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Івано-Франківськ, 5–6 травня 2017 року. Івано-Франківськ. 2017. С. 93–96.

13. Кармаза О.О. Поняття та зміст цивілістичного юридичного процесу. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. 2017. № 3(15). С. 146–152.

14. Кармаза О.О. Взаємодія нотаріального, цивільного та виконавчого процесів у сфері захисту житлових прав громадяни в Україні: загальнотеоретичні положення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2013. Вип. 21. Ч. 1. Т. 1. С. 224–227.

15. Костенко О.В., Костенко В.В. Правова відповідальність та ідентифікація суб'єктів і об'єктів зі штучним інтелектом (ІОТ). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 158–162.

16. Курило М.П. Виконання судових рішень як стратегічна мета судово-правової реформи в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2012. № 2. С. 66–69.

17. Кушакова-Костицька Н.В. Електронне правосуддя: українські реалії та зарубіжний досвід. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 103–109.

18. Кучер Т.М. Теорія доведення у цивілістичному процесі : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2016. 510 с.

19. Марченко В. Нотаріат України впевнено тримає курс на ефективні зміни. *Юридична газета Онлайн*. URL: <https://jur-gazeta.com/interview/notariat-ukrayini-vpevnenno-trimae-kurs-na-efektivni-zmini.html>

20. Міщенко І. Якісних рішень та єдності практики можна досягти лише діджиталізувавши суди. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/838768/>

21. Методи та системи штучного інтелекту : навч. посіб. / Укл. Д.В. Лубко, С.В. Шаров. Мелітополь : ФОП Однорог Т.В., 2019. 264 с.

22. Стефанчук М.О. Теоретичні засади цивільної правосуб'єктності фізичних осіб та особливості її здійснення : автореф. дис. ... д.ю.н. : 12.00.03 «Цив. пр. і цив. проц; сімейн. пр.; міжн. пр.». Київ, 2020. С. 6.

23. Трішичева А. Слідувати цифрі закону. *Юридична газета Онлайн*. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/events/sliduvati-cifrizakonu.html>

24. Томаш Ульяновський. Штучний інтелект – це продовження еволюції. URL: <https://zbruc.eu/node/71907>;

25. Щербак С.В. Исполнительный и нотариальный процессы: вопросы взаимосвязей. *Гражданско-процессуальная мысль*. Международный сборник научных статей. Выпуск 2 «Нотариальный процесс» / Под ред. д.ю.н., профессора С.Я. Фурсы. Киев : ЦУЛ, 2013. 480 с.

26. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. До проблем цивільної правосуб'єктності роботів. *Інтернет речей: проблеми правового регулювання та впровадження* : матеріали другої наук.-практ. конф., 29 листопада 2019. Київ. Упор. В.М. Фурашев, С.О. Дорогих. Київ, 2018. 168 с.

27. Фурса С.Я. Современные проблемы нотариата и исполнительных службы и научные пути их решения. *Актуальні проблеми теорії і практики нотаріального, цивільного, виконавчого процесу: їх співвідношення та взаємодія* / За заг. ред. д.ю.н., проф. С.Я. Фурси. Киев: ЦУЛ, 2013. С. 7–10.

28. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-koncepciyi-rozvitku-shtuchnogo-intelektu-v-ukrayini-s21220>

29. Верховна Рада України. Офіційний вебпортал парламенту України. Законодавство України. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua>

30. Штучний інтелект. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A8%D1%82%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%96%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82

31. Людиноподібний робот Софія. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82_%D0%A1%D0%BE%D1%84%D1%96%D1%8F

32. Big Brother Watch And Others V. The United Kingdom. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%22001-140713%22%7D>

33. European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103 (INL)). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0051_EN.html

34. Elon Musk Reminds Us of the Possible Dangers of Unregulated AI. URL: <https://futurism.com/elon-musk-reminds-us-of-the-possible-dangers-of-unregulated-ai>;

35. Elon Musk: 'Mark my words – A.I. is far more dangerous than nukes URL: <https://www.cnn.com/2018/03/13/elon-musk-at-sxsw-a-i-is-more-dangerous-than-nuclear-weapons.html>;

36. CAHAI – Ad hoc Committee on Artificial Intelligence. URL: <https://www.coe.int/en/web/artificial-intelligence/cahai>

37. Nick Bostrom. How long before superintelligence? Oxford Future of Humanity Institute. University of Oxford. Originally published in Int. Jour. of Future Studies, 1998, vol. 2. URL: <https://nickbostrom.com/superintelligence.html>

38. Moshe Y. Vardi, «The Consequences of Machine Intelligence». Atlantic, October 25, 2012. URL: <http://www.theatlantic.com/technology/archive/2012/10/the-consequences-of-machineintelligence/264066>

39. Organisation for Economic Co-operation and Development, Recommendation of the Council on Artificial Intelligence. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0449>

Information about the authors:

Karmaza O. O.,

ORCID ID: 0000-0003-4895-5220

Doctor of Law, Professor,

Professor at the Department of Civil Procedure

Institute of Law

of Taras Shevchenko National University of Kyiv

60, Volodymyrska str., Kyiv, 01033, Ukraine

Koucherets D. V.,

Doctor of Law, Professor,

Rector

University of AI and Digitalization of Kyiv

23-A, Sichovykh Strilciv str., Kyiv, 02000, Ukraine